Gönderim Tarihi: 13.09.2021

Kabul Tarihi: 19.10.2021

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA GİRESUN KAPUSEN KİLİSESİ'NİN İNŞA SÜRECİ VE MİMARİSİ

The Construction Process and Architecture of Giresun Kapusen Church in Consideration of Archival Documents

Gülferi AKIN ERTEK

Arş. Gör., Ordu Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
gulferiakin@odu.edu.tr,

ORCID ID: 0000-0002-8753-9206

Özgül YILDIRIM GÜNEŞ

Arş. Gör., Ordu Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
ozgulyildirim@odu.edu.tr,

ORCID ID: 0000-0002-9092-8990

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Osmanlı Devleti'nin yönetimi altındaki kentler, tarihi süreçte kozmopolit bir toplumsal yapıya sahip olmuştur. Osmanlı'nın XIX. yüzyılda siyasi ve sosyal alanlarda sürdürdüğü batılılaşma girişimleri bağlamında ilan ettiği Tanzimat (1839) ve özellikle de Islahat Fermanı'ndan (1856) sonra bu toplumsal yapının parçasını oluşturan gayrimüslimlere ait ibadet mekânları çoğalmıştır. Hristiyanlığın mezheplere ayrılmasıyla Anadolu topraklarında yoğun biçimde Ortodoks cemaatin varlığından söz edilebilse de önceleri daha az görülen farklı mezhebe mensup kişilerin nüfusu, batılılaşma sürecinde verilen çeşitli imtiyazlar ile artmıştır. Batılılaşma döneminde yapılaşma üzerinde etkili olan Hristiyanlardan Katolik mezhebine mensup Kapusenler de misyonerlik faaliyetleri kapsamında Anadolu'ya gelerek inşa faaliyetlerine girişmiştir. Fakat Katolik mezhebi ve ona tabi cemaatler, Ortodoks mezhebine kıyasla daha az kilise inşa edebilmiştir.

Çalışmanın konusunu Katoliklerin hamisi Fransa Devleti'nin desteğiyle XX. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa ettirilmiş Karadeniz Bölgesi'ndeki nadir kilise örneklerinden olan Giresun Kapusen Kilisesi oluşturmaktadır. Katoliklere ait Barok, Neoklasik, Neogotik ve benzeri üsluplarla tasarlanarak çeşitli bölgelerdeki kentler içerisinde Avrupalı kimliği sergileyen kiliseler bilinmektedir. Ancak Karadeniz bölgesi bazında benzerine rastlanmayan Giresun Kapusen Kilisesi, Neogotik üslup ağırlıklı eklektik tarzıyla farklılık göstermektedir. Çalışma kapsamında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinden erişilen belgelerde geçen yazışma detayları ve yapıya ait çizimler ile kilisenin inşa süreci ve dönemindeki tasarımı değerlendirilmiş, günümüzdeki mimari özelliği tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Karadeniz, Mimari, Kilise, Katolik.

Abstract

Cities under the rule of the Ottoman Empire had a cosmopolitan social structure in the historical process. After the Edict of Tanzimat (1839) and especially the Edict of Reform (1856), which the Ottomans declared in the context of westernization attempts in the political and social fields in the XIXth century, places of worship belonging to non-Muslims, which formed a part of this social structure, increased. Although it is possible to talk about the existence of an Orthodox community in Anatolia with the separation of

Christianity into sects, the population of people belonging to different sects, which were less common in the past, increased with various privileges given in the westernization process. Capuchins belonging to the Catholic sect, who were influential on the construction during the Westernization period, came to Anatolia within the scope of missionary activities and started building activities. However, the Catholic sect and its subordinate communities were able to build fewer churches than the Orthodox sect. The subject of the study is Giresun Kapusen Church, one of the rare church examples in the Black Sea Region, which was built in the first quarter of the XXth century with the support of France, the protector of Catholics. Churches that exhibit European identity in cities in various regions, designed with Catholic Baroque, Neoclassical, Neogothic and similar styles are known. However, the Giresun Kapusen Church, unique in the Black Sea region, differs by its Neogothic preponderant eclectic style. Within the scope of the study, the correspondence details in the documents accessed from the The Ottoman Archives of the Prime Minister's Office, the project drawings of the building, the construction process and the design of the church in the period were evaluated, and its current architectural feature was introduced.

Anahtar Kelimeler: Ottoman, Black Sea, Architecture, Church, Catholic

1. GİRİŞ

XII. yüzyılda Assisili Francesco tarafından İtalya'da oluşturulan Fransisken Tarikatı, başlangıçta üç alt kola sahiptir. Bunlar Konventual Fransiskenler, Observantlar ve Kapusenlerdir. XVI. yüzyıla gelindiğinde Kapusenler, Fransisken Tarikatı'nın diğer alt kollarının asıl görevlerini yerine getirmediklerini savunarak ayrı bir misyon ve yaşam biçimi geliştirmişlerdir. Bu misyona göre ilkel bir yaşam sürmeyi hedeflemişlerdir. Kapusen ismi rahiplerin giydikleri sivri başlıklı keşiş kıyafetleri nedeniyle İtalyancada "Kapşon" anlamına gelen "Capuccio" kelimesinden türemiştir (Butler, 1911, s. 296).

Kapusenler, Anadolu'ya Rumları Katolikleştirmek ve Bizans ile Roma kiliselerini birleştirmek amacıyla 1220 yılında gelmişler ancak 1626 yılına kadar ciddi bir çalışma sürdürememişlerdir. 1626 yılından itibaren İstanbul'a yerleşen bu cemaat St. Georges Kilisesi'ne yerleşerek açtıkları okullarda misyonerlik faaliyetlerine devam etmişlerdir (Yiğitoğlu, 2012, s. 105). Bu dönemde aktif olmalarının nedeni ise Kanuni Sultan Süleyman tarafından Fransızlara verilen imtiyazlardır. Avrupa'daki Hristiyan birliğini sarsmak amacıyla tanınan bu imtiyazlarla birlikte İstanbul'da Fransız elçiliği ve Osmanlı'dan bağımsız bir yargı organı kurulmuş ayrıca Fransızlara dini özgürlük tanınmıştır. Bahsi geçen serbestlikten faydalanan Kapusen rahipleri de Fransız elçilerinin himayesinde İstanbul'a gelmiştir (İnan, 2015, 43-45; Hülal, 2001, s. 430; Aydın, 2005, s. 101). Daha sonra 1630 yıllarında Anadolu'nun içine dağılarak özellikle gayrimüslimler üzerinde etkili olmuşlar, Mardin, Musul ve Diyarbakır gibi kentlerde ise okullar açmışlardır (Çatalbaş, 2013, s.112; Mutlu, 2015, s.161).

Kapusen cemaati zaman içinde çoğalarak Hristiyan dünyasında yaygın bir cemiyet haline gelmiştir. Kapusenlerin etkin olduğu ülkelerden birisi de Gürcistan'dır. 1845 yılında Çar Nikola tarafından Tiflis Kilisesi'nden kovulan Kapusen rahipleri Anadolu'ya geçmiş, Trabzon, Giresun ve Samsun'da birer kilise inşa ederek bu bölgede faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Sarısakal 2002, s.40-43; Yılmaz & Gül 2018, s. 49-67; Köse vd. 2014, s. 293). Fakat erişilen arşiv belgelerinden Kapusen rahiplerinin göç ettikleri kentlerden biri olan Giresun'da kısa sürede kilise inşa ettiremedikleri bunu ancak XX. yüzyılın başında gerçekleştirebildikleri anlaşılmaktadır. Belgelerden, Giresun Kapusen Kilisesi'nin inşasından yaklaşık altı yıl önce 1905-1906 yıllarında Kapusen rahiplerinin belirledikleri bir hanenin kapısına çan yerleştirmek suretiyle bir ibadet mekânı oluşturdukları görülmektedir (DH.TMIK.M, 254/54/1, 25 S. 1323) (İltar, 2021, 46). İzinsiz şekilde ibadethaneye dönüştürdükleri hanede dini ritüellerini gerçekleştiren Kapusen rahiplerine getirilen yasak ve kendilerine ait ibadet mekânını inşa etme istekleri buna uygun arazi satın alma girişimlerini beraberinde getirmiştir (İltar, 2021, 46). Bu girişimler XX. yüzyılın başında kilise, çan kulesi ve manastır yapıları için izin yoluna gidilmesine zemin hazırlamıştır.

2. GİRESUN KAPUSEN KİLİSESİ'NİN KONUMU VE TARİHİ

Giresun Kapusen Kilisesi, Giresun kentinin merkezinde Çınarlar Mahallesi'nde yer almaktadır. Arşiv belgelerinden hareketle 1911-1912 yılları arasında inşa edildiği anlaşılan Giresun Kapusen Kilisesi, 1967 yılında çocuk kütüphanesi olarak işlevlendirilmiş olup geçirdiği restorasyonlar sonucu kimi değişikliklerle günümüze ulaşabilmiştir (İltar, 2014, s. 69-70; İltar, 2021, s. 46; Demirkan, 2018, s. 45-46; Yaşar, 2010, s. 10-11).

3. ARŞİV BELGELERİNE GÖRE GİRESUN KAPUSEN KİLİSESİ'NİN İNŞA SÜRECİ

Giresun Kapusen Kilisesi'ne ait Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler ilk kez İdris Bostan tarafından çevrilmiş yazışmalar detaylı biçimde ele alınmıştır (Bostan, 1996, s. 406-408). Kilisenin genel mimari özellikleri Gazanfer İltar tarafından verilmiş olup yapının tapu araştırmaları ilk kez yazar tarafından yayımlanmıştır (İltar, 2014, s. 69-70; İltar, 2021, s. 46). Kilisenin farklı işlevde kullanımı, kent belleğindeki yeri ve restorasyon süreçleri hakkında Özgür Demirkan'ın çalışmaları mevcuttur.

Bu çalışmada ise yapıya ait arşiv belgeleri tekrardan¹ tarafımızca değerlendirilmiş, yapının inşa süreci detayları ile mimari özellikleri üzerine üslupsal ayırım ortaya koyulmuştur.

H. 1329/M.1911 yılına tarihlenen arşiv belgesinde (BOA, İ.AZN, 102/35, 16 C. 1329) Giresun kentinde inşası istenen çan kulesi, kilise ve manastırı teşkil eden yapılara ruhsat verilmeden önce Osmanlı Devleti'nin ilgili birimlerince gerekli tahkikat ve tedkikat gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda bahsi geçen yapıların mülk, miri ya da vakıf arazilerinden hangisi üzerine inşa edileceği, yakınında diğer din ile mezheplere ait mabedlerin bulunup bulunmadığı, miri mekânlara yani devlete ait yapılara yakın olup olmadığı, yeterli cemaatin mevcut durumu ile masrafların kimler tarafından karşılanacağı sorgulanmıştır. Genellikle Osmanlı'da gayrimüslim yapılarının inşa sürecinde yetkili birimlerin bu sorgulamaları yaygın biçimde yaptığı görülmektedir² (BOA, DH.İD, 123/6-1). Yetkili birimlerin araştırmaları sonucunda yapıların rahiplere ait mülk arazi üzerine inşa edileceği, masraflarının da rahipler tarafından karşılanacağı öğrenilmektedir. Fakat Trabzon Vilayeti, arazilerin Rumlara ait kilise ve kabristana yakın inşa edilmesinin sıkıntılar doğuracağına vurgu yapmıştır. Vilayet ayrıca Giresun'un yerli ahalisi içerisinde Latin Katoliklerinden kimsenin olmadığını belirtmiştir. Ticaret ve kitabetle uğraşan Ermeni ve Keldani, Tarik Mühendisi, Bank-ı Osmani çalışanı, Reji İdaresi görevlisi, tüccar yazıcısı, konsolos, vapur acente temsilcisi ve bunların aileleri ile Katolik rahip ve rahibelerini teşkil eden Fransa, Rusya, Avusturya, Belçika, İtalya, Yunan Katoliklerin mevcut olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla yerli cemaatin olmaması ve geçici süreyle Giresun'da ikamet edenler için aslında bu yapıların inşasına mahal olmadığına dikkat çekilmesine rağmen yapılara ruhsat verilmiş ve iradeleri yayımlanmıştır. Belgelerdeki ibarelerden hareketle Fransa Sefareti'nin inşa talebinde aktif olduğu detayı gözetildiğinde yeterli cemaate sahip olmayan Katoliklere izin verilmiş olması Fransızların geçmişten beri çeşitli imtiyazlara sahip devletlerden biri olmasının yanı sıra (Bostan, 1996, s. 405) Osmanlı bürokrasisinin XIX-XX. yüzyılda Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti üzerindeki yaptırımcı etkisini göz ardı etmediğini düşündürmektedir. Belgelerde ayrıca yapılar özelindeki

¹ Arşiv belgeleri çevirisindeki destekleri için Prof. Dr. İlhan Ekinci'ye teşekkür ederiz.

² Gayrimüslim yapılarının inşa süreci hakkında Bkz. Aleksandru 1996; Sönmez Pulat, 2020; Alemdar 2012; Zafer Karaca 2008, s. 28-36; Karaca 1995; Evcim, 2009, 259-268, Demirel, 2008, 401-420, Beydilli, 2000, 255-256, Ünlü, 2003, 211-223.

yazışmalar içerisinde Giresun’da doğrudan Fransızlara ait hangi mekânların mevcut olduğunun sorgulanması önemlidir. Katoliklerin hamisi konumundaki Fransızlara (Küçük, 2006, s. 375-386; Küçük, 1985, s. 1012-1013) ait yapıların sorgulanması, XX. yüzyıl Osmanlı bürokrasisi içerisinde Katoliklerin Fransa Devleti ile bir görüldüğünü düşündürmektedir. Sorgulama neticesinde ise Fransızlara ait hiçbir yapı olmadığı belirtilmiş, çan kulesi, kilise ve manastırın ilk yapılar olacağı ifade edilmiştir (BOA, İ.AZN, 102/35, 16 C. 1329, BOA, BEO, 3909/253119, BOA, BEO, 3902/252598) (Bostan, 1996, s. 406-408).

14 Haziran 1911 yılında iradesi yayımlanan yapıların (BOA, DH.İD, 123/6-1) uzunluk, genişlik ve yükseklik ölçüleri ile konum ve görünüş çizimlerinin yer aldığı belgeler önemlidir³. Kesin inşa tarihi bilinmeyen yapılardan manastır günümüze ulaşmamış ya da inşa edilmemiştir. Kilisenin görünüş çiziminden cephe tasarımı Neoklasik üslup hâkimken bugüne ulaşan kilisenin cephe tasarımı Neogotik üslup ağırlıklıdır. Çan kulesinin görünüş çizimi kilisenin cephe tasarımıdaki üslupla aynıdır. Günümüze çan kulesinin üst kısmı ulaşmamış olup çan kulesinin bütününe görüldüğü 1965-1970 yılına ait eski fotoğraftan hareketle yapı ögesinin yine Neogotik üslupta olduğu tespit edilebilmektedir (BOA, İ.AZN, 102/35) (Şekil 3).

Cephe tasarımıdaki üslupsal farklılık, ruhsatı verilmiş yapıların inşa aşamalarına dair belgelerin olmamasından kaynaklı kesin bir biçimde açıklanamamaktadır. Fakat projenin ya inşaat sahasında değiştirilmiş olabileceği ya da sonradan genel bir proje değişikliğine gidilmiş olabileceği de olasılıklar içerisinde değerlendirilebilmektedir. Projede Neoklasik üslup cephe tasarımına sahip manastırın da inşa edilmiş olduğu düşünüldüğünde bu yapılarda da kilisedeki gibi tasarım değişikliğine gidilmiş olması söz konusu olabilir (Şekil 1-3).

³ Belgelerde, 18 metre yüksekliğinde çan kulesi, 23 metre uzunluğunda, 10 metre genişliğinde, 13 metre yüksekliğinde Katolik kilisesi ile 22 metre uzunluğunda, 9 metre genişliğinde, 14 metre yüksekliğinde bir manastır inşasına ilgili rahiplerin adına kayıtlı olarak Şurayı Devlet Mülkiye Dairesi tarafından ruhsat verilmiş, Adliye ve Mezahib Nezaretinin sorumluluğunda takip edileceği belirtilmiştir (BOA, İ.AZN, 102/35)(Bostan, 1996, 407).

Şekil 1. Kapusen Kilisesi, Çan Kulesi ve Manastır Yapılarının Konum ve Görünüş Çizimleri (BOA, İ.AZN, 102/35)

Şekil 2. Kapusen Kilisesi, Çan Kulesi ve Manastır Yapılarının Görünüş Çizimleri Detay (BOA, İ.AZN, 102/35)

Şekil 3. Kapusen Kilisesi ve Çan Kulesi 1965-1970 (G. Kabacaoğlu Arşivi, Aktaran Demirkan, 2018, 46)

4. GİRESUN KAPUSEN KİLİSESİ'NİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

1967 yılında Çocuk Kütüphanesine dönüştürülerek farklı işlevde kullanılmaya başlanan ve çeşitli dönemlerde restorasyon geçiren⁴ Giresun Kapusen Kilisesi, orijinalinde doğu-batı doğrultulu üç nefli bazilikal planda inşa edilmiştir. Neflerini birbirinden dörderli iki sıra taşıyıcı ayırmıştır. Doğu yönündeki taşıyıcıların doğusuna yerleştirilen birer taşıyıcı daha mevcut olup burası zeminden basamaklarla yükseltilerek bema şeklinde düzenlenmiştir (Çizim 1).

⁴ Cumhuriyetin ilanından sonra kentteki kütüphane ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak 1964 yılında yapının Çocuk Kütüphanesi'ne dönüştürülmesi kararı alınmış, 1967 yılında cepheler ve iç mekânda değişiklik yapılmadan onarım çalışmasıyla yapı kullanıma açılmıştır. Süreç içerisinde hızlı ve plansız kentleşmeye bağlı olarak 1988 yılında alınan bir kararla 1992-1997 yılları arasında yapının çevresindeki diğer yapılar temizlenmiştir. Bu süreçte yapının bahçesi ve çan kulesinde de değişiklikler yapılmıştır. 2001 yılında Çağdaş Elektrik İnşaat Restorasyon Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti tarafından da yapıda restorasyon çalışması gerçekleştirilmiştir. Bkz. Demirkan 2018, s. 45-47; Yaşar 2011, s.11.

Çizim 1. Giresun Kapsen Kilisesi'nin Planı (Akın Ertek-Yıldırım Güneş, 2021)

Bemanın doğusundaki taşıyıcılar ile beden duvarları arasında üçer cepheli birer duvar daha oluşturularak bema bölümünün iki yanında şapel birimleri oluşturulmuştur. Bemanın doğusunda yer alan düz duvar şeklindeki apsisin yalnızca bema zemininden iki basamakla yükseltile bir platform ve duvar eksenindeki pencere ile vurgulandığı görülmektedir. Şapel birimlerinin doğusunda doğu duvarına kadar olan bölümlerden güneydeki boş bırakılırken kuzeydekinin kuzey duvarına kapı açıklığı verilmiştir (Şekil 4-5).

Şekil 4-5. Giresun Kapsen Kilisesi'nin Şapel Bölümleri

Kilise olarak kullanıldığı dönemde bahsettiğimiz planı takip eden iç mekânın Çocuk Kütüphanesi olarak düzenlendiği dönemde naostaki dört taşıyıcının kaldırılarak tek nefli bir mekân elde edildiği görülmektedir.

Kilise'nin en gösterişli cephesi ana girişin yer aldığı batı cephesidir. Dor nizamlı köşe pilastrları ile iç ve dış bükey silmeli sivri çatı kornisi ile sınırlanan cephede, eksene simetrik olarak düzenlenmiştir. Kare formu, yivli gövdeli iki ahşap taşıyıcı ve karşılıklı yerleştirilen pilastrlara oturan sundurması üç yönden yukarıya doğru daralan basamaklarla yükseltilmiş olup cephenin eksenindeki kapıyı vurgular niteliktedir. Sundurma, yanlarda ve cepheden algılanan tarafta iki taşıyıcı arasına atılan hafif sivri kemerlerin üzerine yerleştirilmiş içten beşik tonoz dıştan ise beşik çatı ile örtülüdür. Ana giriş kapısı ise iki yandan yivli gövdeli pilastr, üstten ise hafif sivri kemer ile çevrelenmiştir. Kemerin üzerinde dayanak noktası wimperg⁵ düzenlemeleri olan iki ucu kilit noktasında birleşerek Latin haçı motifini andıran bir kabartma oluşturan ikinci bir kemer uygulaması mevcuttur (Şekil 6).

Giriş kapısının kanatları ise simetrik olarak düzenlenmiş olup dört katlı bir görünüm sergilemektedir. İlk katta platform ve kaide üzerinde yükselen pilastrlar arasında dikdörtgen formu, ekseni dikey yivlerle hareketlendirilmiş birer ayna (göbek) görülmektedir. İki ve üçüncü katlar, yanlarda yivli gövdeli korint nizamlı pilastrlarla sınırlandırılmıştır. İkinci kat eksenine, ortası ışın demeti motifli birer ayna yerleştirilmiştir. Üçüncü kat ise iki yandan yivli gövdeli korint başlıklı sütunçeler üzerine profilli silmelerle çevrelenmiş, ekseninde sivri kemer şeklinde sonlanan birer ayna mevcuttur. Aynaların yüzeyinde birbirleri üzerine çapraz olarak işlenmiş birer dikey yaprak motifi görülmektedir. Son katlar yüzeyi profilli silmelerle oluşturulan sivri kemer ile sınırlandırılmış olup eksenlerine yine sivri kemerli birer ayna yerleştirilmiştir. Aynaların yüzeyine de birer üçlü yonca motifi işlenmiştir. Batı cephenin ikinci katının ekseninde eş ölçülerde sivri kemerli dörtlü pencere uygulaması verilmiştir. Pencere dizisinin kuzey ve güney kenarları ile ortaları yivli sütunçelerle sınırlandırılmıştır. Kemer kısımlarının içleri üç yapraklı yonca ve haç motifi şeklinde düzenlenmiş masswerk (tracery)⁶ ile hareketlendirilmiştir. Üç yapraklı yonca motifleri

⁵ Pencere ve portallerin üzerinde yer alan genellikle oymalarla hareketlendirilen Gotik alınlık bkz. Aubert, 1963, s. 221.

⁶ Özellikle Gotik mimaride sık sık tercih edilen, açıklıkların üst kısmı ve yer yer kapı aynalarındaki oymalara verilen isimdir. Bu oymalar genellikle levha oyma, nervür veya çubuk oyma teknikleriyle yapılmaktadır. Bkz. Spiers 1911, s.115-116; Binding 1989.

sarı renkteki vitray boylarıyla boyanmış ve böylelikle görsel bir etki oluşturulmuştur. Yanlardaki iki pencerenin üst kısmı giriş kapısının üzerindeki kompozisyonla benzer bir uygulamayla bezenmiştir. Ortadaki iki pencerenin kemer kilit taşı hizasında başlayan wimperg uygulaması ise daha yüksek tutularak eksende dikey bir hat oluşturulmuştur. Cephenin köşe pilastrlarının bitiş hizasından itibaren iki yandan eksene doğru yükselen Lombard bandı şeklindeki niş dizileri hareketlilik sağlayan diğer bir unsurdur. Bu nişlerin her birine metal malzemedен çok kollu yıldız biçiminde birer rozet yerleştirilmiş olup nişlerin aralarındaki niş sınırlarının alt uçları püskül şeklinde düzenlenmiştir. Çatı kornişinin en dik noktasının altına denk gelecek biçimde bantların buluştuğu noktaya hafif sivri kemerli bir niş verilmiş olup eksenine bir arma plakası yerleştirilmiştir. Yüzeyi günümüzde boş olan bu plakanın Kapusen rahiplerine ait bir arma olabileceği düşünülmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Giresun Kapusen Kilisesi'nin Batı Cephesi

Kilisenin kuzey ve güney cepheleri bazı farklılıklar dışında simetrik olarak düzenlenmiştir. Her iki cephe de köşe pilastrları ile sınırlandırılmış olup yüzeyleri dörder pilastrla birimlere ayrılmıştır. Pilastrlardan doğudakiler hariç tümü dor nizamında düzenlenmiştir. İki katlı olarak düzenlenen birimlerden batıdaki ilk birimlerin ikinci katında iç içe silmelerle çevrelenmiş yuvarlak formlu birer pencere mevcuttur. Bu pencerelerin açıklığında Davut yıldızı motifi görülebilmektedir. Eksen ve eksenin iki yanındaki birimlerde ise eş ölçülerde, yanlardan yivli pilastrlar üstten ise yüksek sivri kemerlerle çevrili birer pencere açıklığı mevcuttur. Pencerelerin kemer seviyesine kadar olan kısmı birinci, üst kısmı ise ikinci kata konumlandırılmıştır. Kemer içinde kalan pencere kısımlarının tümünde üçlü yonca ve haç motifleri şeklindeki masswerkler izlenebilmektedir. Üç yapraklı yonca motifleri burada da sarı renkteki vitray boylarıyla boyanmıştır. Doğudaki birimler genel kuruluş itibari ile aynıdır. Her iki birimde de ikinci katın doğu köşesine yakın vaziyette birinci birimdeki ile aynı form ve düzenlemeye sahip birer açıklık mevcuttur. Ancak kuzey cephede güneyden farklı olarak birimin batı yönüne kare formlu bir çan kulesi eklenmiştir. Ayrıca birimdeki pencere açıklığının alt hizasına zeminden basamaklarla ulaşılan lentolu bir kapı açıklığı verilmiştir (Şekil 7-8).

Şekil 7. Giresun Kapusen Kilisesi'nin Güney Cephesi

Şekil 8. Giresun Kapusen Kilisesi'nin Kuzey Cephesi

Cepheye bitştirilen çan kulesinin kaide ve gövde kısmı günümüze gelebilmiştir. Kaide üzerinde başlayan köşe pilastrları tüm gövdeyi çevrelemektedir. Gövdenin kuzey cephesinde üst üste yerleştirilmiş ince uzun pencere açıklıkları mevcuttur. Doğu cephesinde ise kuleye girişi sağlayan bir kapı açıklığı mevcut olup bu kapıya kilisenin ikinci kapısına ait merdivenle ulaşılmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9. Giresun Kapusen Kilisesi'nin Çan Kulesi

Kilisenin doğu cephesi oldukça sade bir biçimde düzenlenmiş olup kuzey ve güney cephelerin eksenindeki birimlerde yer alan pencerelerle aynı seviye, form ve kompozisyonda düzenlenmiş bir pencere açıklığına sahiptir (şekil 10).

şekil 10. Giresun Kapusen Kilisesi'nin Doğu Cephesi

Kiliseye batı cephe eksenindeki kapıdan girildiğinde ilk olarak narteks kısmına ulaşılmaktadır. Bu bölümde herhangi bir duvar bölmesi bulunmamakta olup mekân iki kat şeklinde düzenlenmiştir. Günümüzde alt katın güney tarafı ayrı bir bölme şeklinde düzenlenmiş olup burası idari birim tarafından kullanılmaktadır. Alt katın kuzeybatı köşesindeki ağıap merdiven ile ilk sıra taşıyıcıların üzerine oturan balkon kısmına ulaşılmaktadır (şekil 11).

şekil 11. Giresun Kapusen Kilisesi'nin Narteks Bölümüne Bir Bakış

Kilisenin naos kısmı günümüzde çocuk kütüphanesinin okuma salonu olarak kullanılmaktadır. Bu bölümün tavan kısmına bakıldığında orta nefi ayıran taşıyıcıların kaldırılmasının ardından eksenin dikdörtgen biçimde düz bırakılarak yan neflerin çapraz tonozlarının buraya uzatıldığı görülmektedir. Bema, apsis ve şapellerin üzeri ise çapraz tonozlarla örtülmüştür (Şekil 12).

Şekil 12. Giresun Kapusen Kilisesi'nin Bema ve Apsis Bölümüne Bir Bakış

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Arşiv belgelerinde Giresun Kapusen Kilisesi'nin kesin inşa tarihi geçmemekte olup bu yapının 1911 yılında verilen ruhsata binaen iradenin yayımlandığı tarihten kısa bir süre sonra 1911-1912 yıllarında inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla XX. yüzyılın ilk çeyreğine tarihleyebileceğimiz kilisenin yine projedeki görünüş çizimleri değerlendirildiğinde Neoklasik cephe tasarımının yerine bugün Neogotik ağırlıklı eklektik bir cephe tasarımı ile karşılaşılmaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere cephe tasarımındaki bu farklılık ya inşa sahasında alınan kararlar doğrultusunda gerçekleşmiş ya da mevcut proje iptal edilerek yerine bugünkü tasarım tercih edilmiştir. Bu bağlamda kilise inşasında Katolik mezhebine mensup Kapusenlerin, tarihte Katolik ruhunu yansıtan en önemli mimari üslaplardan Neogotik üslubun baskın olduğu eklektik bir görünümü tercih etmeleri, kent silüetinde ayırt edici bir görünüm sergilemektedir.

Geçirdiği restorasyonlar sonucunda günümüze ulaşan kilisenin açıklıkları, kemer biçimleri ve örtü sisteminde Neogotik üslubu⁷ izlemek mümkündür. Eski planları ve günümüzdeki örtü sistemine bakılarak ilk inşasında kilisenin, her üç nefi de eşit veya orta nefin bir miktar yüksek olduğu çapraz tonozlu bir hol kilise⁸ olduğu düşünülmektedir. Giriş cephesinde yer alan Lombard bandı ile Neoromanesk⁹ köşe pilastrları ve profilli silmeleri ise

⁷ Gotik mimaride, daha ışıklı bir ortam ve kendini yukarılara çeken daha hafif bir mekân anlayışı benimsenmiştir. Gotik mimarisi iki unsurun bir arada kullanılmasına dayanmaktadır. Birincisi sivri kemerlere dayanan kaburgalı tonoz sistemidir. İkincisi ise yapıyı dıştan destekleyen payandaların kullanılmış olmasıdır. Romanesk Dönem’de görülen çapraz tonozlar iki adet beşik tonozun bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Fakat çapraz tonozlar Gotik Dönem’de istenen sivriliği sağlayabilecek durumda değildir. Bu nedenle iki adet sivri tonozun bir araya getirilmesiyle kaburgalı çapraz tonozlar elde edilmiştir. Kaburgalar tonozun ağırlığını içten ayaklara iletmektedir. Ağırlık dıştan ise payandalarla desteklenmektedir. Böylelikle duvarlara binen ağırlık kırılmıştır. Bu durum da duvar yüzeylerine daha fazla sayıda ve büyük pencereler açılmasını kolaylaştırmıştır. Pencerelerin vitraylarla kapatılması hem loş bir ortam elde edilmesini hem de işlenen konunun ilahi yönünün vurgulanmasını sağlamıştır. Gotik dönem yapısının en abidevi cephesi genellikle girişin yer aldığı ve çoğunlukla da batı yöndeki cephedir. Romanesk mimaride belirginlik kazanan giriş cephesinde dönemden farklı olarak sivri kemerli arşitravlar görülmektedir. Bu kemerlerin üzeri ise üçgen formunda oyulmuş tepeliklerle sonlanmıştır. Neogotik üslupta da mimarideki bu şekillenmeler yeniden uygulanmaya başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz: Summerson 1993, s. 483-89; Martindale 1967; Bloxam 2018. İngiltere dışında Neogotiki benimseyen bir diğer millet şüphesiz Fransızlardır. Bkz: Viollet le Duc 2015.

⁸ Hol kiliseler; orta ve yan neflerin aynı yükseklikte olduğu bazilikalar olarak tabir edilse de kendi içlerinde alt çeşitleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki bu tabiri tam olarak karşılayan klasik hol kiliselerdir. Klasik hol kiliselerde orta nef ve yan neflerin yüksekliği birbirine eşittir. Basamaklı hol kiliselerde ise orta nef yan neflerden biraz daha yüksektir fakat bu yükseklik farkının olduğu bölümlere kat ve pencere açıklığı konulması söz konusu değildir. Bir başka çeşit ise yalancı bazilikalardır. Yalancı bazilikalarda orta nef yan neflerden yüksek tutulur fakat bu yükseklik farkını oluşturulan duvarlara yalnızca pencere açıklığı verilebilir. Bkz: Kunts 1971, s. 38-53; Böker 1984, s. 54-76.

⁹ Avrupa sanatı üslupsal dönemlere ayrıldığında Erken Ortaçağ mimarisi genellikle Kavimler Göçü-Karolenj-Otto ve Romanesk dönemi sanatları olarak gruplandırılmaktadır. Ancak Kavimler Göçü döneminde mimaride bir gelişim çizgisi izlenmediği, mevcut Roma yapılarının kullanıldığı ve hatta inşa edilecek yapı varsa da Roma binalarının malzemesi kullanılarak bu yapıların basit bir şekilde, işleve yönelik olarak inşa edildiği bilinmektedir. Diğer Erken Ortaçağ üsluplarının isimlendirmeleri de Karolenj ve Otto sülalelerinden gelmektedir. Bu noktada dönem sanatının isimlendirmesinde araştırmacılar da ikileme düşmektedir. Sonuçta her iki

Neoklasik üslubu¹⁰ sergilemektedir. Böylelikle saydığımız bu üslupların Avrupalı tarzlar olması nedeniyle de yapı, bölgede ünik eserlerden biri olarak görülebilir. Aynı şekilde Kapusen tarikatının Trabzon'da ve Samsun'da inşa ettikleri kiliseler de Katolik mezhebine uygun mimari şekillenmelerden biri olan Neoklasik üslupta inşa edilmiştir. Bahsi geçen kentlerdeki Kapusen kiliselerinin cephe tasarımındaki bu üslup yönelimi Giresun Kapusen Kilisesi'nde eklektik tarzın içerisinde yerini alsa da Neogotik üslubun baskın olması yapıyı Karadeniz Bölgesi'ndeki diğer cemaat kiliselerinden ayırmaktadır. Kilisenin bugünkü mimari özellikleri değerlendirildiğinde ise yapı, Karadeniz'de azınlıkta olan Katoliklerin Avrupa'daki yapılarının mekân kurgusu bakımından eşiti niteliğindedir.

6. KAYNAKLAR

- Akın, G. (2019). *XVIII. – XIX. Yüzyıl Berlin mimarisinde neoklasik üslup*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Aleksandru, E. (1996). *19. yüzyılda Rum Ortodoks kiliseleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alemdar, S. (2012). *Osmanlı devletinde kiliselerin tamir ve inşası (1839-1856)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Aubert, M. (1963). *Hochgotik*. Holle Verlag. Baden-Baden.
- Aydın, M. (2005). Türkiye'ye yönelik Katolik misyonerliğin dünü-bugünü. Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, (s. 93-122). İstanbul: Ensar Neşriyat.

dönemin Roma mimarisinden beslenmesi, birbirini takip eden gelişim çizgisi göstermesi, kesintisiz biçimde Romanesk denilen dönem sanatıyla birleşmesi ve ayırt edici özelliklerinin neredeyse bulunmaması nedeniyle bazı araştırmacılar Roma ve Gotik dönemleri arasındaki sanat döneminin tamamı “Erken Ortaçağ” ya da “Romanesk” olarak değerlendirmektedir. Romanesk dönemde ise kilise planları önceki devirlere göre daha net bir görünüme girmiş, Karolenjlerden beri görünen batı girişlerindeki westwerk uygulaması, kuleleri, yuvarlak kemerli niş ve açıklıklarıyla kalevari bir görünüm sergilemiştir. Bkz: Kubach 1978; Bullen, 2004, s. 9-11.

¹⁰ Kaynağını Antik Yunan ve Roma mimarilerinden alan XVIII. yüzyıl'da İtalya'da ortaya çıkan bir sanat akımıdır. Mimaride üç tür cephe planlamasına dayanmaktadır. Bunlar; tapınak cephelerinin tasarımı şeklindeki planlama, klasik blok tasarım ve Andrea Palladio'nun Rönesans villalarının cephelerine dayanan tasarımıdır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Akın 2019; Yiğitpaşa & Akın Ertek, 2020, s. 219-258; Toman 2010; Middleton and Watkin 1980; Yiğitpaşa, 2010, s. 203-219; Yiğitpaşa & Uz 2016, s. 26-27.

- Beydilli, K. (2000). Osmanlı döneminde kilise siyasetinden bir kesit- II. Mahmud devrinde kilise tamiri. *Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti*, (Azmi Özcan, Ed.). İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı. ss. 255-256.
- Binding, G. (1989). *Masswerk*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Bloxam, M. H. (2018). *The Principles of Gothic Ecclesiastical Architecture*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Bostan, İ. (1996). Giresun'da bulunan yabancı okul ve dini müesseseler, *Giresun Tarih Sempozyumu*, Giresun Belediyesi İstanbul.
- Böker, J. J. (1984). Die spatromanische, wandpfeilerhalle: Entstehung und rezeption einer sonderform des kleinkirchenbaus im umkreis des wittgensteiner landes. Westfalen. *Hefte für Geschichte, Kunst und Volkskunde*. 62, 54-76.
- Bullen, J. B. (2004). A nineteenth-century revival: Romanesque revisited. *The Art Book*. 11, 3, 9-11.
- Butler, E. C. (1911). Capuchins. *Encyclopedia Britannica*. 5. Cambridge: Cambridge University Press. 296.
- Çatalbaş, R. (2013). Diyarbakır'da misyonerlik faaliyetlerinin tarihi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 29, 109-132.
- Demirel, M. (2008). Osmanlı vilayetlerinde kilise inşası, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 20, 401-420.
- Demirkan, Ö. (2018). İşlev değiştiren bir ibadet yapısının kent kimliği üzerinden okunması; Giresun Kapusen Kilisesi. *International Journal of Social and Humanities Sciences*. 2, 2, 37-52.
- Evcim, S. (2009). Bilecik-Osmaneli'nde bir Osmanlı dönemi rum kilisesi: Hagios Georgios. *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. 14-16 Ekim 2009, 259-268.
- İltar, G. (2021). *Giresun'da tarihi bir yerleşke Zeytinlik*, Giresun: Giresun Valiliği İl Özel İdaresi.
- İltar, G. (2014). *Giresun kültür envanteri*, Giresun: Giresun Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Hülagü, M. (2001). Osmanlı'dan Cumhuriyete misyoner, Ermeni, terör ve Amerika dörtgeninde Türkiye. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10, 429-450.
- İnan, U. (2015). *Osmanlı Devleti'nde Almanların Protestan misyonerlik faaliyetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karaca, Z. (1995). *İstanbul'da Osmanlı dönemi Rum kiliseleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat öncesi Rum Ortodoks kiliseleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. İstanbul Zoğrafyan Lisesi. Mezunlar Derneği.
- Köse, O., Kocaoğlu, B., Duman, Ö. & Dıgıroğlu, F. (2014). *Gelenekten moderniteye Samsun 1923 – 1950*. Samsun: Kültür Yayınları No: 6.
- Kubach, H. E. (1978). *Romanesque architecture. History of World Architecture*. Milan: Electa.
- Kunts, H. J. (1971). Zur ideologie der deutschen Hallenkirche als einheitsraum.

Architectura: Zeitschrift für Geschichte der Architektur. 38-53.

- Küçük, C. (1985). Osmanlılarda millet sitemi ve tanzimat, 1007-1024. *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*. 4. İstanbul: İletişim Yayınları, 1007-1024.
- Küçük, C. (2006). Osmanlı İmparatorluğu'nda millet sistemi ve tanzimat. *Tanzimat Değişim sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. (Ed. Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu). Ankara: Phoenix Yayınevi. 375-386.
- Martindale, A. (1967). *Gothic art*. London: Thames and Hudson.
- Middleton, R. & Watkin, D. (1980). *Neoclassical and 19th century architecture. History of World Architecture*. Milan: Electa.
- Mutlu, Ş. (2015). *Osmanlı Devleti'nde misyoner okulları*. İstanbul: Gökkubbe Yayınları.
- Sarısakal, B. (2002). *Bir kentin tarihi Samsun*. Samsun: Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Sönmez Pulat, E. (2020). *19. Yüzyıl İstanbul mimarlık ortamında Rum Ortodoks kiliselerinin yapım ve onarım süreçleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Spiers, R. P. (1911). Tracery. *Encyclopedia Britannica*. 27. Cambridge: Cambridge University Press. 115-116.
- Summerson, J. (1993). *Architecture in Britain 1530-1830*. New Haven: Yale University Press.
- Toman, R. (2010). *Neoclassicism an romanticism*. China: H. F. Ullmann.
- Ünlü, M. (2013). Tanzimat sonrasında Samsun çevresinde gayrimüslimlerin kilise ve mektep inşası. *Samsun Araştırmaları-Tarihsel Geçmiş*. (Cevdet Yılmaz, Haz.). Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi, (ss. 211-223).
- Viollet le Duc, E. E. (2015). *19. yüzyılda Gotik üslup üzerine*. (çev. Alp Tümerterkin), İstanbul: Janus Yayıncılık.
- Yaşar, B. (2010). *Giresun Rum erkek okulu restorasyon projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Yılmaz, A. & Gül, S. (2018). Samsun şehrinde tarihî yapı mirası ve şehirsî koruma. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*. 5, 13, 49-67.
- Yiğitoğlu, M. (2012). Geçmişten günümüze Anadolu'da Müslüman Hristiyan münasebetleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 1, 2, 100-117.
- Yiğitpaşa, N. T. (2010). Mitolojik ve figüratif açıdan Beyoğlu Çiçek Pasajı. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. 0, 25, 203-219.
- Yiğitpaşa, N. T. & Akın Ertek, G. (2020). XVIII. yüzyıl Berlin kiliselerinde neoklasik üslup. *Amisos Dergisi*. 5, 8, 219-258.
- Yiğitpaşa, N. T. & Uz, F. (2016). XIX. yüzyıl Samsun'da bir grup konut mimarisi. *Amisos Dergisi*. 1, 1, 22-43.
- BOA, BEO, 3902/252598.
- BOA, BEO, 3909/253119.
- BOA, DH.İD, 123/6-1.
- BOA, İ.AZN, 102/35.
- DH.TMIK.M, 254/54/1, 25 S. 1323.

Çatışma beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkiler bulunmamaktadır. Dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederiz.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Arş. Gör. Gülferi AKIN ERTEK, Makale Katkı Oranı: %50; Arş. Gör. Özgül YILDIRIM GÜNEŞ, Makale Katkı Oranı: %50